

Herkennen van iepenzaailingen *)

[176.351]

RECOGNIZING ELM-SEEDLINGS

H. M. HEYBROEK

SUMMARY

A table is given with characters of one- to three-year-old seedlings of four species of elm.

*A good distinguishing character lies in the arrangement of leaves in the first year, which is alternate in *U. glabra* Huds., decussate in the other species.*

*The position of the hybrid-group *U. x. hollandica* is discussed. *U. laevis* can be recognized from its yellowish buds and its shining, cherry-like bark that comes off in small, thin flakes in places. Seedlings of *U. carpinifolia* are used widely for hedges and as underplantings in landscaping; seedlings of *U. glabra* are used to some extent as rootstocks for the new clones of elm.*

De belangrijke cultuurvariëteiten van iep zoals 'Commelin', 'Vegeta', 'Groeneveld', 'Belgica' enz. worden op verschillende wijzen vegetatief vermeerderd, voornamelijk door enten en afleggen, voor gebruik als opgaande boom. Daarnaast is er echter nog steeds een vrij belangrijke teelt van zaailingen van iep voor andere doeleinden. Voor de landschapsverzorging zijn jaarlijks naar schatting een 800.000 zaailingen nodig als struik- en vulbeplantingen, vooral in de volle wind. Hoewel het in het algemeen sterk is af te raden, worden veldiepezaailingen ook wel eens aangeplant om er opgaande bomen van te kweken.

Een andere gebruikswijze van zaailingen is in de laatste jaren opgekomen. Na de uitgifte van nieuwe iepklonen ontstond er schaarste aan afleggers van Hollandse iep, die tot dan toe vrijwel als enige onderstam werd gebruikt. Men begon ook zaailingen van andere soorten als onderstam te proberen. Over de bruikbaarheid van deze soorten werd reeds eerder bericht (Heybroek 1965), en het is niet de bedoeling daar nu weer op in te gaan.

Bij het gebruik van zaaisels blijkt het noodzakelijk te zijn te weten hoe men de soorten al aan de een- tot driejarige planten kan onderscheiden. De tabel en de foto's moeten helpen om dit mogelijk te maken. Herkenning is nodig omdat vaak materiaal onder verkeerde naam wordt geleverd, en omdat een partij zaad of planten vaak uit een mengsel van verschillende soorten blijkt te bestaan. In veel gevallen is dat wel te excuseren met het feit, dat de herkenning van iepen vrij moeilijk en de nomenclatuur verward is. Het is daarom de moeite waard enige aandacht aan de benaming te schenken.

Tot voor kort kon men bijna alle in de tabel genoemde soorten aantreffen

---

*) Verschijnt tevens als Bericht van het Bosbouwproefstation.

Tabel: Kenmerken van 1- tot 3-jarige zaailingen van iep

soort	bladstand eerste jaar ⁴⁾	blad	syllipsis ⁸⁾ na eerste jaar	opmerkingen
<i>U. glabra</i> Huds. (= <i>montana</i> St.) bergiep	afwisselend ⁵⁾	groot	weinig	bast dof, plaatselijk met zeer fijne netvormige tekening; knoppen groot, roestbruin (of witachtig) behaard en gewimperd
<i>U. x hollandica</i> ¹⁾	variabel	vaak groot	variabel	variabele tussengroep met kenmerken van beide soorten in vele combinaties
<i>U. carpinifolia</i> ²⁾ veldiep	kruiswijs ³⁾	klein	veel	variabele soort; vaak met grove netvormige tekening op bast, soms kurkvleugels; knoppen spits
<i>U. pumila</i> ²⁾ Siberische iep	kruiswijs	zeer klein ⁷⁾	zeer veel ⁹⁾	bast lijkt op vorige, vaak grijzer en gladder, geen kurkvleugels; knoppen klein, stomp
<i>U. laevis</i> ³⁾ fladderiep	kruiswijs	groot	weinig	bast plaatselijk Prunus-achtig glanzend, dun-vliezig afschilferend; knoppen vaak licht oranje-bruin, vrijwel kaal, spits tot toegespitst, groene scheuttoppen. Deze soort is volkomen <i>incompatibel</i> met onze kultuurklonen.

- ¹⁾ In overeenstemming met de handboeken verstaan wij onder *U. x hollandica* de hele bastaardgroep tussen berg- en veldiep, zie tekst. De *kloon* Hollandse iep heet *U. x hollandica* 'Belgica' en heeft met deze zaaisels niets te maken.
- ²⁾ Er zijn zaaisels die tussen veldiep en Siberische iep in staan; de soorten bastaarderen namelijk gemakkelijk.
- ³⁾ Deze soort komt vaak voor als bijmengsel in zaaisels veldiep. Verwisseling met *U. glabra* komt voor door het grote blad.
- ⁴⁾ Dit kenmerk is het best te beoordelen aan goed gegroeide eenjarige zaailingen; in het tweede jaar gewoonlijk nog wel aan de stand van de knoppen en scheuten op het oude deel. In schaarse gevallen heeft een tweejarige plant nog een enkele scheut met kruiswijze bladstand.
- ⁵⁾ Ook de zuiverste bergiep heeft de kiemlobben en het eerste bladpaar „tegenoverstaand” of „kruiswijs”, zodat men later op zeker twee paar knoppen in deze positie moet rekenen. Daarboven begint de bladstand pas afwisselend te worden. In sommige gevallen kan men planten, die met drie of vier paren kruiswijze knoppen beginnen, nog wel tot bergiep rekenen. Voor een goede beoordeling moeten de planten daarom in het eerste jaar voldoende gegroeid zijn.
- ⁶⁾ Tot in de top van de eenjarige zaailing. Zijknoppen geven bij uitlopen altijd scheuten met afwisselende bladstand.
- ⁷⁾ Bij de twee- en driejarige zaailing van *U. pumila* is vaak vooral opvallend dat het blad relatief smal is en ondiep en weinig samengesteld gezaagd.
- ⁸⁾ Syllipsis is het uitlopen van okselknoppen nog in dezelfde zomer waarin ze werden gevormd. Dit leidt tot de vorming van veervormige twijgstelsels en bossige planten.
- ⁹⁾ Bij *U. pumila* komt vrij geregeld „dubbele syllipsis” voor: een scheut die uit een okselknop van het lopende jaar ontstaan is, geeft zelf ook weer zijscheuten.

Afb. 1. Kruiswijze (of tegenoverstaande) bladstand bij iep (fladderiep).

Afb. 2. Kruiswijze bladstand in het eerste jaar is in het tweede jaar nog herkenbaar aan stand van de twijgen en niet uitgelopen knoppen (fladderiep).

Afb. 3. Afwisselende bladstand in het eerste jaar leidt tot afwisselende stand van twijgen en niet uitgelopen knoppen in het tweede jaar (verwant van bergiep).

Afb. 4. Fladderiep heeft als jonge plant mooi blad, maar is later voor weinig doeleinden bruikbaar.

Afb. 5. Tweejarige veldiep. Onder aan de scheut syllepsis, dat is de vorming van zijscheuten in hetzelfde jaar waarin de hoofdscheut gevormd is.

Afb. 6. Tweejarige *U. pumila* met smal blad en sterke (maar op de foto nog geen dubbele) syllepsis. Deze soort vormt soms ook stuggere veervormige twijgstelsels, lijkend op afb. 5.

onder de naam *Ulmus campestris*. In zekere zin gaat deze verwarring terug tot op Linnaeus, die iepen blijkbaar ook al moeilijk vond om te onderscheiden en de Europese iepen onder de naam *U. campestris* samenvatte. Later gebruikte men deze naam in Scandinavië voor de bergiep, in Engeland voor de Engelse iep *U. procera*, in Midden-Europa voor de veldiep en in Amsterdam voor *U. hollandica* 'Belgica'. Al deze verwarring is voldoende reden om de naam volledig uit te bannen en de meer precieze moderne nomenclatuur te volgen. Wat bij ons als de „echte” veldiep wordt beschouwd, noemen wij met Rehder *U. carpinifolia*.

In de tabel staat ook de soort, of beter groep *U. x hollandica*. Hier dreigt verwarring met de oud-vertrouwde kloon de Hollandse iep of straatiep, *U. x hollandica* 'Belgica', die van afleggers wordt voortgeteeld. De groep *U. x hollandica* omvat echter alle iepen die in kenmerken tussen de veldiep en de bergiep in staan. Daartoe horen dus vele klonen als 'Belgica', 'Vegeta', 'Commelin', 'Groeneveld' enz., maar ook de talloze wilde en gekweekte zaailingen van gemengde afkomst. Veel zaaisels kunnen daarom het best met deze naam worden aangeduid. Het zijn vaak de slechtste zaaisels niet, mits ze niet te heterogeen zijn.

Daar over grote delen van Europa de bergiep en de veldiep al sinds onheugelijke tijden bastaarderden, komen alle tussenvormen voor. Het is daardoor mogelijk groepen te vinden die vlakbij de bergiep staan, en andere die nauw bij de veldiep aansluiten. Een scherpe grens valt zelfs in het geheel niet

te trekken, en het is vaak een kwestie van smaak of men een plant tot bergiep of tot *U. hollandica* wil rekenen. Veel zogenaamde bergiepzaisels uit Midden-Europa bevatten in feite veel *hollandica*-planten.

Gezien het feit dat veldiep wortelopslag maakt en bergiep niet, rijst de vraag hoe *hollandica*-planten zich zullen gedragen. Dit is een belangrijke vraag met het oog op eventueel gebruik als onderstam. Er is wel enige ervaring op dit punt, en vermoedelijk hoeft men bij vormen die naar de bergiep neigen niet bang te zijn voor opslag. Ook de 'Belgica', een vertegenwoordiger van de groep, maakt immers geen opslag.

Het moet overigens mogelijk zijn om vrijwel zuivere bergiepzaisels te verkrijgen uit Scandinavisch zaad. De veldiep komt daar van nature praktisch niet voor. Een mooi zuiver zaisel kregen wij uit Finland; als men daarvan materiaal zou betrekken, zou men alleen moeten waken voor eventuele bijmenging van de daar ook voorkomende *U. laevis*.

De soort *U. laevis* werd tot voor kort door de praktijk niet onderscheiden. Toch is dit van belang, daar hij geregeld optreedt als bijmengsel in veldiepzaisels, en ook wel als zuivere soort geleverd wordt. Als zaailling lijkt hij aantrekkelijk door zijn grote gave blad, maar in werkelijkheid is hij nergens goed voor: voor beplantingen op de wind lijkt hij ongeschikt, en als onderstam deugt hij helemaal niet, daar hij volledig incompatibel (of onverenigbaar) is met onze klonen. Dit hebben verschillende kwekers tot hun schade moeten ervaren. Bij nader toezien blijken deze planten makkelijk te herkennen te zijn (zie tabel). Het zaad is ook opvallend afwijkend: de vrucht is veel kleiner dan bij andere iepesoorten, smal, en aan de rand duidelijk behaard. Bijmenging valt daardoor al in een monster zaad te constateren.

Ulmus pumila komt oorspronkelijk uit de droge gebieden van Siberië en China, is relatief bestand tegen droogte en zout, groeit eerst vlug en later langzamer, is resistent tegen de iepenziekte en vatbaar voor het vuur (veroorzaakt door *Nectria cinnabarina*). Het is een soort waar in ons land weinig behoefte aan bestaat, maar die bij vergissing toch wel eens wordt geleverd. Dit lijkt onnodig daar de soort met enige moeite ook al aan het zaad is te herkennen: het is vrijwel cirkelrond of soms breder dan hoog.

Tot slot iets over *U. carpinifolia*, de belangrijkste soort. Misschien is het beter over een soortencomplex te spreken, omdat sommige kenners de soort splitsen in een aantal „kleine” soorten. Deze splitsing lijkt voor ons niet direct nodig, maar het is wel zeker dat er in de soort veel variatie bestaat. Dit wordt nog gecompliceerd door het feit dat de mens al sinds de middeleeuwen en mogelijk zelfs al sinds duizenden jaren de soort van overal naar overal heeft verslept. Toch is de herkomstkwestie van belang. Hoewel het niet met zekerheid is aangetoond, is het goed mogelijk dat de (zo overvloedig aangeboden) Italiaanse herkomst te kort schiet in resistentie tegen vorst, het vuur en wind. Midden-europese herkomsten lijken beter. Hoewel wij niet in staat zijn een Italiaanse van een Duitse veldiep te onderscheiden, lukt het soms om een Italiaans zaisel te herkennen aan de bijmenging van *Ulmus pumila* of *pumila*-achtige vormen.

Wil men het onderste uit de kan hebben met betrekking tot windresistentie, bijvoorbeeld voor struikbeplantingen dicht bij de kust, dan zou men aan zaad van veldiep uit het westen van België of uit eigen land de voorkeur moeten geven. Dit is echter zeer schaars en in vele jaren in het geheel niet voorhanden. Gaat het om kleine objecten, dan zou men zich heel goed met wortelbroedplanten kunnen behelpen. Een enigszins stabiele voorziening van zaailingen met hoge windresistentie zal slechts mogelijk zijn door de aanleg van een zaadtuin.

Literatuur:

Heybroek, H. M. Iep en onderstam. Beplantingen en Boomkwekerij 21 (11) 1965 (172—173).